

JURGIS LEBEDYS IR SENOSIOS LITERATŪROS KANONAS

Diskusija

Diskusijoje dalyvavo ir probleminiais svarstymais apie Jurgio Lebedžio senosios literatūros tyrimus bei kanono paieškas dalinosi: Vilniaus universiteto prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė, prof. habil. dr. Eugenija Ulčिनaitė, prof. habil. dr. Donatas Sauka, prof. habil. dr. Juozas Gir-dzijauskas, prof. habil. dr. Vanda Zaborskaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas habil. dr. Vytautas Vanagas, to paties instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas. Diskusiją vedė Senosios literatūros skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Darius Kuolys ir to skyriaus vadovas dr. Sigitas Narbutas.

Diskusiją pradėjo Viktorija Daujotytė pranešimu „Jurgio Lebedžio asmenybės lietuviškumas: *artojėlis* ir *artojėlis*“.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. Kad ir koks atviras būtų pasaulis, kad ir kaip atvirai bei tolerantiškai mąstytume ir gyventume, negalime išvengti to, kas slypi, glūdi, reiškiasi iš mūsų prigimties, iš genetinės atminties. Dabar daugiau mąstome apie kitus negu apie save; lietuviškumas kaip mūsų tautinės savasties problema vis labiau pasitraukia į nuošalę. Jei ir mąstome, tai tik apie dabartinį būvį, apie tapatybę, jos komplikacijas. Bendri svarstymai apie tautiškumą dažnai nuskęsta bendrybėse. Nesame išnaudoję būdo lietuviškumo refleksiją sutelkti į atskiras asmenybes, jas aprašant pagal jų pasirinkimus, pozicijas, laikysenas, mintis; iš šių konkrečių dalykų susidaro tautiškumą reprezentuojantys rakursai.

Jei tik žvelgiame atvirai ir įdėmiai, ir netolimoje praeityje susitinkame su žmonėmis, kurių gyvenimuose, darbuose ir principuose atpažįstame kažką labai sava, artima, gimininga, vienu ar kitu būdu

patirta. Tik iškiliau, reikšmingiau. Asmens aprašymui reikia pažįstamumo, kontakto, patirties. Mano patirtyje toks iškilus žmogus buvo ir tebėra profesorius Jurgis Lebedys, turėjęs lemtingos įtakos ir mano pačios likimui. Artėjant šimtmečiui nuo profesoriaus gimimo (1913), keičiantis sąlygoms, kintant humanistikos reikmėms bei perspektyvoms, randasi noras grįžti prie jo asmenybės lietuviškumo pamatų, prie to, kas jam pačiam neabejotinai buvo svarbu. Tik punktyriškai, nes išsamesnis tyrimas turėtų apimti kelis parametrus (prigimties, pasirinkimų, apsisprendimų, požiūrių, santykių, laikysenų, simpatijų ir kt.), bent didžiąją sąmoningo gyvenimo dalį. Punktyro rėmai: vieta, kilmė, valstietiškas, žemdirbiškasis mentalitetas, kultūriškai suaktyvintas nepriklausomos valstybės atsikūrimo, jos mokyklų (pradžios, progimnazijos, Mokytojų seminarijos, universiteto), ir kelias į literatūrą, jos suvokimą ir tyrimą, laikysenos jos atžvilgiu specifiškumas, atskirumas.

Jurgis Lebedys buvo kilęs iš ypatingos Lietuvos vietos – iš Nevėžio slėnio. Tai viena gyvybingųjų Lietuvos arterijų, viena gražių gamtovaizdžio atšakų. Sena ir turtinga kultūros bei istorijos vieta, kurios centrą žymi Kėdainiai, patys esantys Lietuvos centre. Lietuviškumo kaip savitos pasaulio percepcijos formavimosi gyvybingosios linijos eina palei didžiąsias upes, kur kūrėsi ir pirmosios gyvenvietės: palei Nemuną, Dubysą, Šventąją, taip pat ir palei Nevėžį. „Isos slėnis“, – ištars Česlovas Milošas (Czesław Miłosz), beveik Jurgio Lebedžio vienmetis, gimęs 1911 metais, vėliau patikslins: Isa – tai Nevėžio „pseudonimas“. Aprašydamas Nevėžio slėnį, Milošas vadino jį palaiminga vieta dėl reto mūsų krašte juodžemio, vešlių sodų; vietos, garsėjančios ir senomis dainomis, savitu dainavimu. „Tautosakos rinkėjai užrašė prie Isos daugelį motyvų, kurie siekia pagonybės laikus [...]“¹. Milošas kilęs iš dvaro, iš susipynusių tautų giminės, jis įspūdingai iki pat XX amžiaus pabaigos reprezentuoja bajoriškąjį LDK paveldą ir tradicijas. Lebedžio kilmė – iš etninių lietuvių valstiečių, iš sluoksniu,

¹ Česlovas Milošas, *Isos slėnis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 7.

kuris nuo XIX amžiaus antrosios pusės kelia Lietuvą kaip lietuvišką kraštą, kalbantį lietuviškai. Devynduonių kaimas, rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo XVI a., *laisvųjų valstiečių, karališkųjų*, kaimas, nepriklausęs dvarui, kalbėjęs tik lietuviškai; „niekas kaime nemokėjo lenkiškai šnekėti ir netgi kreivai žiūrėjo į tuos, kurie mokėjo lenkiškai ir visur kaišiojo tą kalbą – reikia ar nereikia“, – liudijo brolis Rokas Lebedys². Sesuo Veronika prisiminė, kad „Deyvnyduonių žmonės visi buvo seni gyventojai, geri, vieni kitus vadindavo savais“³. Taigi – laisva, valstietiška kiltis, savųjų apsuptis, tėvai – vidutiniai ūkininkai, gyvenę kaimo centre, be didelio pertekliaus, bet ir be žeminančio skurdo, pajėgę padėti mokslo siekusiems sūnums (be Jurgio mokėsi dar du broliai).

Savo kaime Jurgis (kaip ir kiti Lebedžiukai) baigė pradžios mokyklą; veikusi nuo XX a. pradžios, mokykla buvo pertvarkyta pagal Lietuvos valstybės švietimo reglamentus. Pradėjęs mokyklą lankyti 1920-aisiais, su savo bendraamžiais Jurgis buvo tarp pirmųjų *lietuviškos pradžios mokyklos*, kur mokyta lietuvių kalbos, dailės, aritmetikos, gimtinės ir krašto pažinimo, gamtos, geografijos, istorijos, dainavimo, piešimo, tikybos, auklėtinių. Pradžios mokykla, privalomas pradinis mokymas greta unikalios žemės reformos buvo vienas sėkmingiausių atsikūrusios Lietuvos valstybės projektų. Galima manyti, kad didelės šeimos darnumas, kaimo bendruomenės *savumas* ir pradžios mokyklos įdiegta pirminė kultūrinė laikysena (skaityti, branginti raštą, pažinti savo kraštą, gamtą, saugoti ją, gerbti tėvų papročius ir tradicijas) sudaro ir Jurgio Lebedžio asmenybės lietuviškumo pamatus. Jie buvo stiprinami Panevėžio mokytojų seminarijoje, turėjusioje gerą humanitarinę tradiciją; čia buvo dirbę ir kalbininkai Jonas Jablonskis, Juozas Balčikonis. Tebedėstė kalbininkas Petras Būtėnas, istorikas ir teisininkas Povilas Pakarklis; pokario metais jis

² *Profesorius Jurgis Lebedys*, sudarė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 97.

³ *Ibid.*, p. 95.

suorganizavo archeografinę ekspediciją į Karaliaučiaus kraštą, rado Donelaičio, Pretorijaus rankraščių, itin svarbių Lebedžio moksliniams interesams. Julijono Lindės-Dobilo *meno kuopa* veikė laisvinančiu ir drąsinančiu požiūriu į literatūrą ir meną, kūrybingumo skatinimu.

Vitas Areška savo atsiminimuose palygino Jurgį Lebedį su artoju (*jis, kaip tas artojas...*)⁴, ir tai yra teisingas palyginimas – *artojiškumas* sudaro vieną iš tradicinio lietuviškumo sandų: kad ir kaip sunku, turi varyti savo vagą, ką Jurgis Lebedys ir darė sunkiausiai ir lietuviškumui nepalankiausiai laikais. Kad ir koks būtų laikas, sėti vis vien reikės, be duonos neišgyvensi (Devynduonių kaimo vardo kilmė pasakos ar net mito kodu siejama su duona, jos trūkumu ir brolišku pasidalinimu ja). Bet Jurgio Lebedžio lietuviškumo apibūdinimui pravartus ir Lindės-Dobilo *artojėlis*, jo vartotas ir kaip estetinė, ir kaip moralinė kategorija. „Jo vaikai beveik visi mes esame. Jis dar mūsų istorijoje neparodė savęs, bet jo ateitis. Tik kai jo privalumus – idealingumą, išsvermę, idėjas, darbą, gimtines šaleles ir žmonijos meilę, geraširdingumą ir nuoširdumą, pasišventimą ir žmoniškumą – išvysime dvasios srity – moksle, tikyboj ir dailėj – tik tada – ne vėliau ir ne anksčiau – užtekės Lietuvai laimės saulutė“⁵. 1922-iejį, Jurgis dar tik pradinukas, nors nėra abejonės, kad mokydamasis Panevėžyje ar vėliau su Lindės-Dobilo mintimis jis buvo susipažinęs. Tai ir mintys, kuriomis jis pats jau buvo tarsi aprėptas – jo idealai, išsvermė, darbštumas, geraširdingumas, nuoširdumas, gimtines šaleles ir žmonijos meilė. Jurgis Lebedys nekalbėjo aukštais žodžiais, jo žodynas buvo mokslinis (jei imsime mokslo knygas), dalykinis, atsargus bent tuose santykiuose su žmonėmis, kuriuos man teko patirti. Bet kalbėjimo turinys buvo erdvesnis, talpesnis, tarsi apimantis ir *širdies* teritoriją. Profesorius širdies teritorijoje – žmonės (buvo ištikimas saviesiems, patikimas draugas, bičiulis, mokytojas) ir gamta, tikėjimas, kad tik

⁴ *Ibid.*, p. 186.

⁵ Julijonas Lindė-Dobilas, *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 35.

iš jos žmogus atgauna energiją, pasipildo jos atsargas, kad vėl galėtų gyventi ir dirbti, kartu patiria su niekuo nesulyginamą grožį (bičiulių liudijamai apie kėlimąsi vasarą su saule, žiūrėjimas į ežerą, gėrėjimasis apsnigtais miškais).

Svarbi vieta širdies teritorijoje tenka ir saviraiškai, tiesiogiai susijusiai su poezija. Jaunystėje (1930–1934) Lebedys rašė dienoraštį, kuriame apibūdino save kaip jausmų žmogų, atpažįstantį savyje iš mamos atėjusius moteriškos jausenos pradmenis. Tuos pradmenis jautė ir įkūnytus tautosakoje, troško ją tyrinėti: „Kiek jau metų, kai aš galvoju paaukoti savo gyvenimą mūsų tautosakos tyrinėjimui“. Tautosakoje labiausiai domino etiniai, moraliniai aspektai, lyg koks lietuviškos pasaulėvokos centras: „Būtų įdomu iširti, koks gyvenimo idealas išreikštas mūsų tautosakoje, ką mūsų dainos laiko laimingiausiu, kaip supranta gyvenimo laimę. Taip pat – iš kitos pusės – kur matoma didžiausė nelaimė, vargas“ (1934 VII 22). Įdomi mintis apie Vinco Krėvės „Bedievi“: „Gal gražiausia ir yra ta visagalė (bent lietuvio) paslaptinga gamtos jėga, kuri traukia žmogų prie savęs, įeina jo sielon ir tampa neatskiriamą“ (1933 IV 29). Dienoraštyje yra prisipažinimų, kad traukia rašyti, išlieti savo sielą. Cituojama daug poetų – nuo Maironio iki Bodlero, daugiausia vokiečių klasikos. Ir visur tas pats centras, tarsi sufokusuotas į klausimą – ką tautosaka, poezija, literatūra reiškia žmogui, ką atskiro *lietuviui*, atvirai žvelgiančiam į pasaulį, daug skaitančiam⁶. Iš dienoraščio aiškiai jaučiama, kad jaunojo Jurgio bruožai artimi kūrybiniam *artojėliškumui*, Lindės-Dobilo metaforai, reiškiančiai ir poetinę pasaulio percepciją.

Iš pradžių studijoms Kauno universitete rinkęsis germanistiką, netrukus Jurgis Lebedys pasiryžo atsidėti lituanistikai, šiuo žingsniu paliudydamas savo asmenybinį užsiangažavimą kultūriniam lietuviškumui. Diplominį darbą, vadovaujamas Vinco Mykolaičio-Putino,

⁶ Dienoraštį dar iš šviesaus atminimo Elenos Lebedienės rankų skaičiau apie 1980 metus, pasidariau išrašų, kuriais rėmiausi, rašydama straipsnį „Profesorius ir poezija“.

parašė iš Antano Vienuolio kūrybos, tyrė jos raidą. Susidomėjo *stiliaus* problemomis ir, kaip yra akivaizdžiai atskleista Vandos Zaborskaitės straipsnyje „Meninio žodžio spalvos“, labiausiai linko į Wilhelmo Dilthey'aus *išgyvenimo* teoriją, pagal kurią meno kūryba suprantama kaip autoriaus patirties transformacija ir įprasminimas. Rėmėsi tada itin moderniais Leo Spitzerio, Carlo Vosslerio darbais, išsirašė Spitzerio pamatinę nuostatą: „Skaityti, nuodugnai skaityti yra mano vienintelis darbo metodas“. Šiandien sakytume, kad Lebedys linko į literatūros fenomenologiją ir su ja susijusią hermeneutiką, interpretaciją. Su tomis humanistikos kryptimis bei metodais, kuriuose išlaidytas asmenybės kūrybingumo akcentas. Tai yra pastebėjusi Vanda Zaborskaitė: „Jis gebėjo tiksliai išgirsti kiekvieną meninio žodžio atspalvį ir dėl to drąsiai galėjo imtis stiliaus studijų. Tokių gabumų neturėdamas, juk nebūtų išsirašęs iš perskaitytų teorinių darbų, kad stilistikos alfa ir omega yra matymas, sugebėjimas matyti, apercepcijos jėga, kad ją galima išlavinti tiktai iki tam tikro laipsnio arba tiktai pradėdant tam tikru laipsniu, kad jos negalima išmokyti, nes ji yra įgimtas sugebėjimas, kurį žmogus turi arba kurio neturi“⁷. Ir iš šios citatos atpažįstame gerai profesorių pažinojusio asmens apibrėžtą asmenybės, jos galimybių imtis literatūros, ją suvokti ir tirti centrą, neatskiriamą nuo prigimties ir patirties.

Dirbdamas gimnazijose, Jurgis Lebedys projektuojamus mokslinius interesus siejo su lietuvių menine proza, neabejotinai su stilium ir stilistika. Bet istorija pasisuko Lietuvai grėsminga puse, žmogiškasis, asmenybinis, juolab lietuviškasis aspektas pokario universitete ar kalbos ir literatūros institute pateko į grėsmės zoną. Jurgis Lebedys artojo išmintim ir artojo atsargumu tą grėsmę juto. Manytina, kad jis sąmoningai pasisuko į senąją lietuvių raštiją – ne tik siekdamas pratęsti savo buvusio profesoriaus Mykolo Biržiškos tradiciją, bet ir ieškodamas savo darbui saugesnės nišos. Lietuviai valstiečiai per amžius šios galimybės laikėsi. Ideologinių pervartų ir prievartų laikas

⁷ *Profesorius Jurgis Lebedys*, p. 31.

Jurgi Lebedį užklupo jau subrendusį, jau šeimos žmogų, atsakingą už vaikus. Jam buvo lengviau humanistikoje ieškotis savo nišos, nereikėjo atsisakyti savo prigimtinių gabumų, kaip, pavyzdžiui, dešimtmečiu jaunesniam Linui Brogai, nė nebandžiusiam eiti į filologiją, kuriai polinkį turėjo iš jaunystės, ir pasirinkusiam inžinieriaus kelią. Senoji raštija sustiprino Jurgio Lebedžio dėmesį kalbai, konsolidavo jo pozityvistines nuostatas. Jaunystėje būdamas artimesnis romantinei asmenybės tipologijai, kūryboje konsoliduotai Maironio, nuo pokario metų jis vis labiau linko į kietą, asketišką, Vinco Kudirkos formuotą pozityvizmą. Palikti asmenybės nuošalėje, atvangos valandai poeziją ir jos lietuviškos dvasios *artojėlišumą*, pereiti į atkakliai ariančio *artojo* vagą. Pagal Marcelijų Martinaitį, vieną iš savo studentų: „Dirbk, kaip dirbo Donelaitis, / kaip tie būrai žemę arė, / kol druska išeis iš kūno, / kojos šaltį kol pajus...“ („Motina žemė“). Jurgis Lebedys galėjo kartoti sau ir kitiems – „Labora!“ Pasiremti ir Kudirkos parafraze: „Žagrę į rankas tas tik teima, / Kas, numylėjęs žemę tą juoda, / Žino, kaip gilų arti arimą, / Kas šaltai rasai nepasiduoda“. Nepasiduoti, dirbti ir padaryti, kad būtų padaryta: gerai, tiksliai ir, jei įmanoma, gražiai. Neapleisti to, kas svarbiausia, – jaunų žmonių, ugdyti juos tomis idėjomis ir tais tikslais, kurie buvo svarbūs jam pačiam.

Grįžtant prie pradinio lietuviškumo taško, galima sakyti, kad Jurgis Lebedys, įžymus lietuvių kultūros žmogus, iškili asmenybė, yra sujungęs abu lietuvių sąmonei svarbius pradus – romantinį ir pozityvistinį, *artojėlišumą* ir *artojiškumą*.

DARIUS KUOLYS. Ačiū Viktorijai. Gal dabar, reaguodami į Viktorijos labai išsamų žodį, galim kalbėt toliau.

DONATAS SAUKA. Norėčiau pasakyti, kad Lebedžio pradėtiems mokslams yra labai nusipelnusi paskutiniaisiais metais Dalia Dilytė-Staškevičienė. Jos *Donelaitis*. Ar nebuvo recenzijų?

SIGITAS NARBUTAS. Buvo viena *Archivum Lithuanicum*.

D. S. Jos *Donelaitis* yra didelė dovana lituanistikai. Ir tuo ji brangesnė, kad yra pirmoji tokia, kuri ateina iš šalies. Dalia Dilytė ir šiaip jau nusipelniusi pagarbos tarp filologų vien tuo, kad jos darbas apie antikinę literatūrą buvo išspausdintas Maskvos universitete.

Apie profesorių Lebedį aš noriu kalbėti iš tos skaudamos mūsų gyvenimo pusės, apie kurią kalbu ir pats sau įkyriu. Koks gali būti profesionalus mokslininko vaidmuo šiuolaikiniame literatūros mokslo etape, šiuolaikinės krizės laike? Na, krizė visuotinė, ir nėra ko slėpt. Jeigu ne profesorė Viktorija Daujotytė, tai tiesiog kaip ir letargas viešpatautų literatūros srityje. Išeina kaip mokslas tyrimai, disertacijų visa serija. Bet disertacijos tai yra kaip mokinio darbo išdava, o ne problemos sprendimas. Labai įdomi reakcija iš jaunimo pusės į tą krizę. 2006 metų septintame *Metų* numeryje yra pateikta tokių kūrybingesnio ir pasireikšti nebijančio jaunimo svarstymų, pavyzdžiui, Giedrės Kazlauskaitės mintys. Buvo laikas (turima galvoje sovietiniai metai), kada lietuviškumą reikėjo ginti, ir mokslas šitą savo misiją atliko. Dabar mes šitos pareigos neįjauname, nėra tos būtinybės, ir mes tarsi esam nereikalingi. Dar toliau, sako Kazlauskaitė, nesijaučiu reikalinga visuomenei. Visuomenė – sau, aš – sau. Mesianistinės idėjos atgarsių čia jau nebesijaučia.

Ką tai reiškia? Beje, ir pati literatūra, grožinė literatūra, pasisuko tokiu kampu, kad dar labiau sustiprėja krizės nuojauta. Parulskio *Sraigė su beisbolo lazda*, Šerelytės kūriniai yra tos literatūros vizitinė kortelė. Parulskis paaiškina: masinės kultūros, popkultūros nereikia bijotis, reikia prie jos prisišlieti ir iš jos turėti naudą. (Labai laukiu recenzijos!) Kas tai yra – visa šita slogi atmosfera? Pažvelkim į Hannos Arendt filosofinę studiją *Tarp praeities ir ateities*, išversta Arvydo Šliogerio. Ten labai tiksli diagnozė duota. Ji kalba apie savo patirtį – bet juk ji šimtą kartų suprantamesnė, reikalingesnė, aktualesnė mums. Ilgalaikis smegenų plovimas pagimdo ypatingos rūšies cinizmą. Žmogus netiki jokia tiesa. Netikėjimas jokia tiesa. Ta studija yra nepakeliamai sunki, ir literatui nuo jos išsivaduoti ypač nelengva,

juoba jog jis laukia, kad iš mąstytojų, išminčių ateitų pagalba – bet jie irgi nelabai padeda. Ką tokiu atveju, tokioj krizėj Lebedžio mokslas gali duot? Ir iš viso, ar juo galima remtis?..

Paskaitau Algimanto Bučio pasipaskojimą, ir pastaba – dėl profesoriaus Lebedžio. Dėl jo faktologijos. Sausas mokslas iš tiesų, bet Lebedžio faktologija turi stipriausią klasikinės kultūros pavadėlį, stipriausią humanistinio židinio polinkį. Ir nesuvokti, kad šitoks ramios ir įžvalgios minties takas turi didelį šimtmečių patirties pagrindą, – tai yra dar viena labai natūrali tos pačios krizės apraiška.

Nei šiaip, nei taip susieti prisiminimus su Lebedžio pedagogika, bet taip išpuolė. Jis turėjo nuovoką, kas yra analitinio proto studentas, kas – nelabai. Bučys buvo priskirtas prie analitinio. Toks plaukiojimas nesuteikė jam galimybių atsiskleisti, kurių jis savo veržlia natūra turėjo. Dabar šioje kritiškoje situacijoje vertinant Lebedžio patyrimą, jo siūlomas strategijas, man atrodo, ateina į talką Karlas Popperis. Labai džiaugiuosi, kad filosofai, konkrečiai, Jūratė Baranova, aptardama istorijos filosofiją, ją pristatydama, pateikia visą seriją portretų, o Popperiu suteikia ypatingą reikšmę. Jo kritiniam blaivumui. Viena jo mintelė: mūsų kalba yra emocionali. Mes, žmonės, esam subjektyvūs, tai būkime truputį racionalesni. To racionalumo jis ieško, labai rimtai akcentuodamas dėsningumo reikšmę, jo paieškas ir mokymąsi – jis susitelkia į dėsningumo paieškas. Kas tai yra? – Jis susitelkia į tą idėjos užuomazgą, kurią galima iškapstyti. Dabar mokslininkai dėsningumais labiau žaidžia, negu ką įrodo; vis dėlto jų ieško ir visas tas mokslas, kiek jis yra mokslas. Ir jeigu dabar pasižiūrėtume į mūsų patirtį, neseną patirtį, dėsningumai buvo literatūros srovių požymiai. Jiems buvo rašyta labai daug studijų – pačios pagrindinės studijos mūsų.

Prie visų šitų rimtų diskusijų grįžtu, skaitydamas Normano Davieso knygą *Dievo žaislas*. Sako, lenkai vartoja tokias sąvokas kaip klasicizmas ar Renesansas, bet su dideliu nepasitikėjimu, su įtarimu, su abejojne: ar tai sąvoka tos pačios prasmės, tos pačios apimties, kaip įprastai vartojama. Popperis skatintų atsigręžti į tą sumaištį ir bandyti

iš jos išplaukt. Dar pasakyčiau, grįždamas prie tų pačių jaunimo svarstymų, kad idealus projektas dabar atrodo sovietinių laikų literatūros mokslas. Idealus projektas. Aš paimu tris asmenybes, kuriomis laikėsi tas mokslas, tris nepriklausomus žmones: Korsaką, Lebedį ir Kubilių. Koks neteisingas gyvenimas buvo visų trijų atžvilgiu!..

D. K. Dėkui profesoriui Saukai. Gal būtų kokių reakcijų?

VANDA ZABORSKAITĖ. Man norėtusi reaguoti į profesoriaus Donato Saukos samprotavimus. Krizė. Iš tikrųjų krizės situacija, krizės būseną dabar labai stipriai jaučiama visur: politikoje, kultūroje. – Ir Lebedys. Koks čia Lebedžio idėjų, asmenybės ryšys galėtų būti? Aš manau, kad tas ryšys yra. Juk grįžtant į Lebedžio gyventąjį laiką, galbūt jo, to sovietmečio, tam tikra prasme krize nepavadintume. Žinoma, tai buvo sustingusio laiko ir sustingusių gyvenimo formų būseną; kita vertus, gali sakyti, kad tai ir krizinė situacija. Krizinė situacija ir tautos, ir asmens gyvenime. Kuria prasme? Būta nuolatinio stovėjimo pulsuojant tai būsenai – kažkur ant bedugnės krašto balansuojant tautos kultūrai, visai tautos būčiai. Kartu tai buvo nuolatinis palengvėjimo laukimas – lyg vilties sugrįžimo laikas. Kita vertus, tai kartu buvo grįžimas į juodą be ateities padėtį. Ir kas buvo Lebedys ir jo laikysena tuo metu? – Ne vieną kartą esu prisiminusi, ką jis sakydavo ir kaip jis jausdavosi kraštutinėje nevilties situacijoje (o tokių kraštutinės nevilties situacijų iš tiesų būta). Užtenka priminti vieną iš paskutiniųjų. Pakilo didžiulė rusifikacijos, nacionalinių kalbų slopinimo banga. (Galiausiai ji pasireiškė Taškento konferencijos idėjomis – visai atviru nacionalinių kultūrų ir tautų slopinimu.) Tokiomis aplinkybėmis visuomet svarbi individo lituanisto laikysena ir jo pasirinkimas. Lebedys teikė stovišką, ramią paguodą ar net viltį: reikia dirbti, kitokios išeities nėra. Galbūt tai ir buvo pagrindinis Lebedžio nusiteikimas jam tekusiose dramatinėse, tragiškose ir, aš sakyčiau, krizinėse situacijose. Kas lieka individui ir kas priklauso nuo individo, nuo asmens, jeigu jis yra lituanistas? – Pozityvi veikla.

Aš dabar galvoju ir apie šią dieną, šios dienos krizinę situaciją. Iš tikrųjų aš įsivaizduoju šį laiko momentą, atleiskite už banalų palyginimą, kaip įsivaizduojantį jūrą – paviršiumi ritasi bangos, bet gelmė visada lieka pastovi ir rami. Kokia dabar grožinė literatūra? Aišku, turbūt dominuoja tai, kas jau čia buvo sakyta profesoriaus Saukos. Bet yra ir, sakykim, Vandos Juknaitės literatūrinis kelias. – Man taip pat nuostabi pasirodė praėjusios savaitės *Šiaurės Atėnuose* paskelbta vieno dvilypiu pseudonimu prisidengusio kritiko nuomonė. Jis suskirstė visą dabartinę literatūrą į penkias kategorijas: pradėjo pačia blogiausia, banaliausia, nevertingiausia, paskui nurodė truputį geresnę, ir štai, keletas vardų ir knygų, kurias jis pavadino įstabiomis. Iš to ciniko lūpų toks apibūdinimas nuskambėjo visai neironiškai. Viena iš jų buvo Vandos Juknaitės knyga. Ir man regis, kad šita tendencija literatūroj turi galimybių stiprėti. Tai yra reiškinys, kuris kelia susidomėjimą, interesą; tai – literatūra, kuri galbūt nėra tradiciška grožinė ir kuri galbūt stovi ties meno ir tikrovės riba, bet kuri yra humaniška, tikinti ir ginanti žmogų.

Dabar lituanistika. Sakykim, literatūrologija. Na, galbūt iš tikrųjų galima sutikti su tuo, ką Donatas sakė, kad trūksta radikalių idėjų, galbūt radikalaus atsinaujinimo, galbūt dar ko nors – nežinau. Bet jeigu dabar pasižiūrėtume, pavyzdžiui, Lebedžio lūkesčių akimis, jeigu įsivaizduotume Lebedį dabartinių lituanistų tarpe, galbūt nebūtinai Giedrė Kazlauskaitė būtų pagrindinė nuotaikų reiškėja. Juk tiek daug matome lebediškojo darbo vaisių. Lebedžio nuolatinis rūpestis ir nuolatinės kalbos buvo apie tai, kad nesiseka išsiauginti įpėdinių (ne vieną kartą jis yra tai sakęs). Juk jis vesdavo antro kurso lituanistams seminarą (galbūt tada jo susitikimas su visais lituanistais būdavo pernelyg ankstyvas?). Ir jis susirasdavo perspektyviausius, gambiausius jaunuolius, kuriuos pats norėdavo globoti ir skatinti jų augimą. Ir ką? Nuo trečio kurso jie išeidavo – ir nueidavo, kaip Lebedys ironiškai sakydavo, į *tą kūrybą*, į tą tokį laisvą rašymą, ir rimtam moksliniam darbui pražūdavo. Senajai literatūrai pražūdavo.

Ir dabar, kai čia, šitam institute, matai labai pozityviai triūsianti senosios literatūros skyrių, tai atsiveria visai naujos senosios raštijos tyrimų erdvės; sakyčiau, tai yra didžiulė lituanistikos pažanga.

Yra tokių tiesiog labai džiuginančių darbų. Nebūtinais jie yra labai nauji idėjomis – nors aš sakyčiau, ir idėjomis. Pavyzdžiui, kai imi ne visai Lebedžio tradiciją atitinkančius dalykus, bet, pavyzdžiui, pamokslo žanrą, ar, sakykim, kokį nors poezijos ar prozos, ar atsiminimų žanrą, ir pažvelgi į jiems skirtus darbus, tai matai kažkokias visai naujas idėjas. Su Lebedžio idėjomis jos nesutampa ta prasme, kad jis pats buvo apsibrėžęs pirmiausia ieškoti, tirti lietuviškus tekstus – jam lietuvių kalbos reikalai buvo svarbiausi. Ir kai eidavo kalba apie komandiruotes ir galimybes išvažiuoti į kitus archyvus ieškoti medžiagos, sakykim, į Maskvos ar Vatikano, ar Vakarų Europos, Lebedys sakydavo: na, taip, bet juk mes dar nesam nuodugniai peržiūrėję Lietuvos archyvų. Reikia dirbt iš eilės, pirmiausia čia perskaityt ir čia viską peržiūrėt!

Kita vertus, jis nebuvo tiek egocentriškas, kad nematytų senosios raštijos tyrimų už lietuvių kalbos ribų. Pavyzdžiui, jis mane pačią yra labai karštai palaikęs, kai ėmiausi teatro tyrimų. Ten lietuvių kalbos vaidmuo minimalus. Jis pats, sėdėdamas archyvuose, irgi paraleliai žiūrėjo, kas ten šitam darbui galėtų tikti. Tas dalykas jam buvo svarbus. Taigi tie tyrimai, kurie dabar vyksta šitam skyriuj, visiškai atitinka Lebedžio dvasią. Ir aš manyčiau, kad šie tyrimai išreiškia tai, kas slūgso kultūros jūros giluminiuose sluoksniuose, – šitas atidus, atkaklus darbas, ir šitam darbui iš tikrųjų svarbi Lebedžio tradicijos, jo asmens patirties, jo lūkesčių horizonto atrama.

Galbūt mes gyvenam Europos civilizacijos gesimo laiką, bet čia galima prisimint Leoną Karsaviną. Tada, sovietmečio pradžioj, kai aš jį girdėjau ir mačiau (turbūt 1945 metais), jis skaitė Romos imperijos žlugimo laikų istoriją. Atminty išskyla jo frazė: tai jūs manot, kad tada žmonės suvokė, kad jie gyvena tos antikinės civilizacijos žlugimo laiką? Manot, jie sakė: štai, mes gyvename dabar žlugimo

laiką? Ne – dėl to, kad tai buvo ilgas procesas, kurį mes matom dabar iš šalies. Ir turbūt mes gyvenam to proceso tam tikrą etapą... Bet juk iš Romos žlugimo epochos buvo ir liko ir šv. Augustinas, ir visa vėlyvoji Antika!

Šia prasme, man rodos, net suvokdami savo vietą pasaulinėje istorijoje, nebūtinai turėtume gyventi beviltiškumo laiką, todėl šia prasme Lebedžio „reikia dirbti“, tai yra tikėti kūrybine žmogaus prigimtimi ir jo kūrybine galia, yra be galo svarbu.

D. K. Dėkui profesorei Zaborskaitei. Kabinam vis giliau ir giliau. Čia profesorė paminėjo, kad Jurgis Lebedys sielvartavo, kad to įpėdinio niekaip neišsiugdo, vis pabėga – ir Bučys, ir kiti – į naujuosius laikus, senųjų kalbų neišmokę, bet štai turim du Lebedžio mokytojus, kurie senoj literatūroj ir liko: Vytautas Vanagas rašė pas Jurgį Lebedį kursinį darbą, o profesorius Juozas Girdzijauskas – tiesioginis perėmėjas visų Lebedžio darbų: ir jo senosios lietuvių literatūros leidėjas, ir paskui visų darbų tęsėjas. Dabar žodis jums.

VYTAUTAS VANAGAS. Man sunku kalbėti dėl to, kad Lebedys buvo mano gyvenimo akiračiuos nuo pat įstojimo į universitetą 1952 metais. Klausiau jo senosios raštijos paskaitų kursą, laikiau egzaminus, paskui rašiau metinį darbą iš Vaišnoro, vėliau jisai buvo mano diplominio darbo vadovas. Paskui, kai atėjau į institutą, jis jau buvo išėjęs iš čia, bet bendradarbiavo su juo. Ir šiaip čia lankydavosi – ryšių buvo likę tiek ir tiek. Na, o vėliau, kai aš pats čia pradėjau dirbt, tai su juo mes dažnai susitikdavom archyvuos. Iš pradžių mano darbas buvo apie Bretkūną. Jį atlikt buvo nerealu – paaiškėjo, kad Biblijos vertimo rankraštis nedingęs, yra Vakarų Vokietijoje (lig tol galvota, kad jis dingo, o čia mes turim tiktai kopiją), tai tas darbas tada atkrito. Po jo aš pradėjau Strazdo archyvines paieškas, ir mes su Lebedžiu labai dažnai susitikdavom archyvuose. Tuo metu Lebedys rengėsi Mikalojaus Daukšos monografijai. Mudu pasikalbėdavom ir pabendraudavom. Kartu į Kauną važiuvom – į archyvą; tenai keletą

dienų gyvenom vienam viešbuty, tad aš ten pamačiau jį iš arčiau. Jis man liko kaip fundamentalus žmogus – fundamentalaus žmogaus įvaizdį išsaugojau iki šiol. Ir savo išvaizda: plačių pečių, neaukštas, bet kresnas – fundamentas. Ir, žinoma, darbštumu. Jo būta darboholiko. Tai yra labai svarbu: jeigu žmogus nedirba, tai yra ne žmogus. Darbas yra svarbiausia.

Dabar apie tai, kas man atrodo reikšmingiausia iš Lebedžio palikimo. Manau, kad jis yra pirmas toks senosios mūsų raštijos raidos sistemintojas. Sistemintojų buvo jau ir iki jo, bet ne tokių. Lebedžio atrama buvo Biržiškų darbai, iš dalies – Mykoliaičio. Lebedys nepaliko senosios raštijos istorijos, bet paliko tą paskaitų kursą, kurio pagrindu išėjo senosios lietuvių literatūros vadovėlis. Tos paskaitos buvo užfiksuotos daugelio studentų užrašuose, jos plačiai plito, buvo žinomos, naudojamos mokyklose, ir taip toliau. Vadinasi, tai, ką paliko Lebedys, yra geras fundamentas ir būsimai senosios raštijos istorijai.

Kaip profesorė Zaborskaitė sakė, pagrindinis jo dėmesys buvo nukreiptas į raštiją lietuvių kalba. Galbūt jį šiek tiek veikė Biržiškų tradicija, jų dėmesys tik lietuviškam tekstui, bet tai – vis tiek fundamentalus darbas.

Antras reikšmingas dalykas – Lebedys monografistas, monografisto pavyzdys. Jeigu jam būtų Dievas ir gamta leidę pagyvent dar kelias dešimtis metų, tai turėtume daugiau monografijų. Vis dėlto ir tai, ką jis padarė, yra pavyzdiniai šito žanro darbai – ypač monografija apie Mikalojų Daukšą. Dabar kalbant apie jo pavyzdį mūsų laikams, galim galvoti apie naują senosios lietuvių literatūros ar raštijos istoriją. Turim jau parašytų, bet rašykim ir naujai. Atliktas didelis parengiamasis darbas, įvedant į mūsų kultūrinę apyvartą tuos tekstus, kurie buvo parašyti ne lietuvių kalba, todėl dabar tokiai istorijai parašyti jau pagrindas yra.

Be abejo, reikia rašyt ir kapitališkos, akademinio pobūdžio monografijos; jos pirmiausia turėtų būti tokios, kaip paliko Lebedys apie Mikalojų Daukšą. Aš jau seniai kalbu apie tai, ko mums dar

trūksta, – monografijos apie Mažvydą. Neturim. Ar yra dar kur nors Europoje tokia tauta, kuri neturėtų, nebūtų parašiusi monografinio darbo, kapitalinio akademinio veikalą apie savo raštijos ir literatūros pradininką?.. Keliuokim toliau. Bretkūnas. Buvo ketinta išverst ir išleisti Viktoro Falkenhahno veikalą, bet nepadaryta; vis tiek reikia dabar parašyti monografiją apie Bretkūną. Bretkūnas taigi pirmas viso Šventojo Rašto vertėjas. Toliau. Daukša. Daukšos monografija irgi gali būti kada nors rašoma, bet Lebedys vargu ar pralenkiamas. Sirvydo monografijos reikia? Reikia. Reikia Kleino monografijos, Mažvydo, Donelaičio. Parašyta daug, bet reikia naujai pasižiūrėti į Donelaitį. Profesorius Sauka užsiminė apie Dilytės knygą, atsiradusią iš pažiūrėjimo į Donelaičio kūrybą pro klasikos akinius. Aš ją recenzavau. Perskaičiau ir nustebau. Turint tokį patyrimą Donelaičio interpretacija gerokai prasiplečia. Ir dar yra daug atraminių stulpų senojoje raštijoje. Tie stulpai visi turi turėti monografinius aprašymus. Kol nėra, tai literatūros istorija neparrašyta.

Galiausiai dar vienas toksai darbas: reikėtų parašyti LDK raštijos istoriją. Ar realu tokį darbą atlikti? LDK buvo valstybė, ji turėjo savo kultūrą, turėjo raštiją, mes turim herbą, bet neturim jos nei kultūros istorijos, nei raštijos.

Žinoma, gyvenam įdomius ir keistus laikus, pažymėtus cinizmu ir degradacija. Man irgi atrodo, kad vyksta krikščioniškosios civilizacijos, europinės jos dalies krizė. Atsirado žmogus be Dievo. Didžiąją visuomenės dalį visoj Europoj sudaro žmonės be Dievo. To pasekmės – liūdnos. Juk Dievas Europos kultūroje atsirado kažkada labai seniai ir ne be pagrindo. Jis atsirado dėl to, kad reikėjo suvaldyti žmogaus keturkojiškus instinktus, kad žmogus taptų ir būtų žmogumi, kad jis turėtų autoritetą, kuriam jaustų pagarbą ir baimę. Dabar, kai žmonės liko be Dievo, tai vyresnės kartos dar gyvena iš inercijos, bet kai pažiūri į ateinančias kartas, tai jos tų pagrindų nebeturi visiškai. Kas iš to bus, Dievas žino. Kiek prisimenu, tai Engelsas turbūt aiškino žmogaus atsiradimą iš beždžionės – esą darbas sukūrė žmogų. Vis dėlto

ne tik darbas. Galbūt be reikalo taip kalbu. Bet aš labai išgyvenu dėl viso, kas dabar vyksta; kiek čia man liko, bet yra neramu išeinant.

D. K. Dėkui Vytautui Vanagui. Paskutinis žodis profesoriaus Juozo Girdzijausko.

JUOZAS GIRDZIJAUSKAS. Trumpas labai tas žodis. Aš turiu tokią praktišką pageidavimą. Artėja Lebedžio jubiliejiniai metai, ir labai gražiai pagerbtumėm Profesorių, jei išleistumėm dar vieną jo veikalą. Diplominį darbą apie Vienuolį. Kai aš tvarkiau jo raštus, pasiskaičiau tą darbą, man jis labai patiko – pasirodė naujas anų laikų kontekste, gavus, todėl norėjosi išleisti jau tuomet. Buvo ieškota, kas rekomendaciją ir recenziją leidyklai parašytų. Nesuradau tokio žmogaus. Atsisakė visi, į kuriuos kreipiausi, ir darbas liko gulėti. Bet anuomet buvo kiti laikai, sovietmetis, dabar – nepriklausomybės epocha, tai šitą jau galima padaryti.

V. Z. Lebedys anuomet buvo labai „nešvarus“ ideologiškai dėl to, kad tame darbe puikiai išryškinti teoriniai metodologiniai pagrindai. Anais laikais išleisti šitą darbą buvo neįmanoma.

J. G. Gal galima dabar tai padaryti? – Gražiai išleisti pirmą ir labai originalų jo veikalą.

D. K. Tada jau būtų visas Lebedys išleistas?

J. G. Ne visas.

D. K. O kas dar?

V. D. Dienoraščiai.

J. G. Taigi reikia rinkti. Dar man atrodo, kad iš profesorės Zaborskaitės parengtos knygos būtų galima padaryti knygučių pagal atskiras temas. Ten daug visko yra apie viską. Tad įmanoma visą jos medžiagą paklasifikuoti ir išleisti atskirais leidinėliais. Tada būtų lengviau visiems naudotis.

Dar dėl kanono. Man tokia mintis kilo, kad pirmiausia reikėtų pasiaiškinti, kas yra kanonas, kaip mes jį suprantam. Labai daug reikšmių yra. Aš pasižiūrėjau į žodyną, tai galybė prasmių yra to kanono. Reikėtų apsispręsti, ką mes turim galvoj, kokia čia turėtų būti problematika, kaip turėtumėm ieškoti to kanono, kaip jį surasti, kaip jį nustatyti, koks tikslas to ieškojimo. Mano supratimu, kanono ieškojimas turėtų padėti išryškinti mūsų literatūros vertybes, jų hierarchiją. Pavyzdžiui, kad ir senosios literatūros. Taip, ne viskas joje yra vienodai vertinga – kaip ir visais laikotarpiais ir visuose žmogaus darbuose. Bet kanonas turėtų parodyti, kas yra tobuliausia, geriausia, vertingiausia. Tam padaryti reikėtų tam tikros nuostatos, reikėtų gerbti pirmiausia labai savo tautą ir visą jos kultūrą – tos kultūros visumą, o ne atskirus kokius nors dalykus. Na, o visumos kontekste paskui galima ieškoti kanono, vertybių. Ir ne tik tai, kas yra, bet ir tai, kas gali būti, ko galima tikėtis.

D. K. Labai dėkui. Kas norėtų replikuot ar papildyt?

V. V. Aš norėčiau. Gal apie Lebedį būtų galima parašyt monografiją? Ką galvojat?

D. K. Jeigu būtų jaunųjų artojų.

V. D. Dar pabaigsiu vieną savo mintį. Grįždama prie minėto lietuviškumo, prie valstietiško mentaliteto, turiu pasakyti, kad tai, ką profesorius Jurgis Lebedys davė ir senajai raštijai, buvo tos valstietiškos lietuviškos savimonės persvara. Paskui atėjo naujas laikas, kai buvo pasigesta LDK šakos. (Tiesą sakant, tai yra amžina mūsų kultūros byla.) Dabar ta šaka yra antroji, bandoma ją sustiprinti, įjungti, ir čia aš matau tam tikrą įdomų dėsni, kadangi tokio veiksmo ideologija yra lietuviška.

D. K. Aš su gailėsčiu noriu užbaigti diskusiją, nors ji ir labai įdomi. Jeigu būtų galima glaustai reziumuot mūsų pokalbį, tai iš tikrųjų civilizacijos saulėlydžio akivaizdoje reikia art vagas. Toks Jurgio Lebedžio

imperatyvas, kurį čia su juo bendravę ir kartu dirbę profesoriai mums šiandien išsakė.

SIGITAS NARBUTAS. Gal dar kas norėtų tarti kokį žodį?

EUGENIJA ULČINAITĖ. Taip, aš norėčiau. Kolegos, ar jums neatrodo, kad tai, ką knygoje *Senoji lietuvių literatūra* Lebedys pateikė kaip kanoną – čia turiu omenyje senosios raštijos lietuviškos ir nelietuviškos dalies santykį, keliamų problemų spektrą, personalijų sudėtį, – šiandien tebėra esmingai nepakeista? Šiandien nelabai toli nuėjome nuo jo nei problemų kėlimu, nei personalijų gausinimu. Čia buvo kalbama apie profesoriaus Lebedžio lietuviškumą. Mano supratimu, pats įdomumas ir yra tai, kad, būdamas tikras lituanistas, jis suvokė kitakalbės literatūros reikšmę. Juk tai Lebedys įtraukė į savo *Senąją lietuvių literatūrą* ir Strijkovskį, ir Kojalavičių, ir Radvaną, ir Sarbievijų. Visa tai šiandien ir sudaro tą kanoną, kurį mes ne tiek jau daug papildėme kokiomis nors naujomis pavardėmis.

Mano manymu, mums reikėtų kalbėti apie du dalykus. Personalijų lauką galima plėsti. Tai viena. Antras dalykas, galima eiti gilyn. Tokį vienintelį visiškai naujai perskaitytą ir naujai įvertintą tekstą iš senosios lietuvių literatūros žinau tik vieną. Tai yra *Broma, atverta ing viečnastį* – kūrinys, kurį kolega Mikas Vaicekauskas pastatė visai į kitą vietą, išskėlė visai į kitą lygmenį, suteikė jam visai kitą traktavimą. Daugiau tokių pervertinimų kaip ir nesulaukėme.

Aišku, gilinimo kryptimi einama ir dabar. Juk yra susikoncentruota prie tokių figūrų kaip Sarbievijus, todėl galima tikėtis ir panašių rezultatų. Aš kuo greičiau laukčiau Onos Daukšienės darbų, kuriuose visiškai naujai pažvelgiama į Sarbievijaus kūrybą, jos ištakas ir suvokimą.

Dabar dėl Dariaus iškelto klausimo. Tam tikri Lebedžio nutylėjimai. Nežinau, ar čia tinka toks apibūdinimas. Man aišku, kad jis nelietė tam tikrų aspektų, kurių negalėjo liesti savu metu. Pavyzdžiui, rašydamas apie Kojalavičių, Lebedys akcentavo vienus dalykus, o

valstybės, valstybingumo klausimai tuo metu vargu ar buvo galimi akcentuoti. Tą padarė Darius Kuolys. Arba pilietiškumo, patriotizmo temos. Pagaliau religiniai aspektai. Jau čia, šitoj auditorijoje, kažkuriuose skaitymuose buvo lyg su priekaištu Lebedžiui kalbėta, kad jo *Literatūroje* šio nėra, ano nėra. Tokio priekaišto negalima mesti: tiesiog ta situacija buvo tokia, kokia buvo, ir tai, ką Lebedys padarė, iš tikrųjų yra didžiulis pasiekimas.

Dar buvo pasakyta, kad Lebedžio tekstai sausi. Na, man jie tikrai nėra sausi. Aš juos pavadinčiau preciziškais, racionaliais ir labai konkrečiais. Ir tyrinėjimuose tai yra labai brangintinas bruožas, metodas ar, kaip mes pasakytume, stilius. Juk pastarųjų metų tyrimuose tenka išvysti tikrą mokslinio žodžio devalvaciją. Juose apstu šnekėjimo labai plačiai, garsiomis frazėmis, vartojama daugybė tarptautinių žodžių, bet, kai galų gale tokį tekstą perskaitai, tai nesupranti, kas norėta pasakyti. Lebedys iš tikro vengė tokio kalbėjimo, tai buvo jam nebūdinga, ir aš manau, kad tai yra labai svarbi visom prasmėm jo pamoka mums.

Dabar apie tam tikras kryptis ir kanoną, dėl kurio prof. Girdzijauskas labai suabejojo, aiškindamas, kas tai yra. Tiesą sakant, aš irgi nelabai žinau, kas tai yra. Na, aš suprantu, kas yra kanonas, bet man neaišku, kiek jis įmanomas realybėje. Kanonas kinta, apie tai čia buvo kalbėta, ir mes tą visi suprantame. Kanono negali būti vieno visiems laikams. Paimkim XX–XXI amžiaus literatūrą ir pažiūrėkim: mokyklinėse programose dabar akcentai yra gerokai kitokie, negu buvo prieš 30 ar kiek daugiau metų. Vieni autoriai apskritai nebeminimi, įtraukiami kiti, ir taip bus visą laiką. XIX amžiaus situacija geresnė ta prasme, kad jame jau nebėra, kas parašytų naujų tekstų. Belieka vertinti tai, kas yra. O ten irgi turime situaciją, kuri gali pakoreguoti dabartinį kanoną. Juk, kaip man atrodo, žymiai didesnę dėmesį pradėjome skirti tiems kitakalbiams tekstams, kurie iki šiol nebuvo sulaukę dėmesio. Man atrodo, kad mes nesame perskaitę netgi savo lietuviškos klasikinės literatūros. Baranauskas iki šiol tebėra *Anykščių šilelio* autorius. Tačiau

kai aš perskaičiau visą pirmą jo poezijos tomą, supratau, kad nieko iki šiol nežinojau apie Baranauską. Tai galima pasakyti ir apie daugybę kitų autorių – tą patį Pošką, Strazdą ir visus kitus.

Dabar, kada ateinam prie senosios literatūros, man atrodo, kad čia kanono sąvoka dar apskritai negali būti taikoma. Jos negalima taikyti, kalbant apie XVI–XVIII a. lietuvišką, lotynišką ir kitokią kitakalbę raštiją. Kodėl? Todėl, kad mes dar nežinom daugybės tekstų, nežinom, ką jie mums žada, arba kokia jų vieta – čia jau nuskambėjo tas modernus terminas, keliantis man alergiją, – lūkesčių horizonte. Apie kokius lūkesčių horizontus galime kalbėti, jeigu Daivos ir Sigitto Narbutų veikale *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas* yra užregistruota daugiau kaip 300 pozicijų, o *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas* jų yra daugiau kaip 1300; kai pasirodys *XVIII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, irgi bus kokie 500, o gal daugiau.

S. N. Mūsų skaičiavimais, XVIII amžiaus Lietuvos autoriai paskelbė per 5000 pavadinimų knygų.

E. U. Taigi. Ką mes dabar galim pasakyti apie visą šitą kiekį – 5000 ar 6000 kūrinių? Kokį mes galim pateikti apibendrintą vaizdą? Juk mes nežinom daugybės dalykų, nesam iš tikrųjų įvertinę tų tekstų. Kanonas juk yra įvertinimas, tai – įvertinta literatūra. Kaip įtraukti į kanoną tekstus, kurie dar net neperskaityti? Ir tai – tik vardai ir pavadinimai. O jei kalbėtume apie problemas? Sigitas Narbutas čia atkreipė dėmesį į tas problemas ir tuos dalykus, kurie pas mus iki šiol dėl įvairių priežasčių neištirti, – teologinė literatūra, memuaristika, epistolografija, ir taip toliau. Jie neištirti dėl mūsų nepasirengimo. Labai gražu, aišku, kad turime Alberto Kojalavičiaus raštų korpusą, bet ir jame Kojalavičiaus visuma neaprepta. Kazimieras Kojalavičius asocijuojasi su skaitytu retorikos kursu, daugiau su niekuo. Neiškyla jis nei kaip pamokslininkas, nei kaip teologas, nei kaip polemistas. Visi šitie aspektai mums dar visiškai nežinomi. Kaip ir Mikalojus Lancicijus. Jis iš tikrųjų didelė figūra, kurią reikėtų įtraukti į kanoną, bent

jau žiūrint į perspektyvą. Visiškai dar laukinis kraštas, kuriame, kaip sakoma, liūtai gyvena, yra senoji poleminė literatūra, pirmiausia teologiniai poleminiai raštai. Jurgevičius, Skarga, Volanas. Skargos neturim, Jurgevičiaus neturim – nieko neturim. Nesam įvertinę net ir tų, kurie minimi dabar vadovėliuose. Iš tikrųjų, jeigu reiktų juos apibūdinti, kaip čia padarė Asta Vaškeliene, aptardama, ką Antikos autoriai davė Juvencijui, kaip Juvencijus charakterizuoja Antikos autorius, tai ką mes galėtume pasakyti apie Pilgrimovijų, Rimšą, Gradauską? Nepateiksime kol kas tikslesnio apibūdinimo, nes nežinome jų kūrybos visumos. Aš jau nekalbu apie gausybę kitų vardų, kurie ištiesi šmėkščioja to meto leidiniuose. Paimkime tokį Joną Rakvicą, Joną Komparskį arba Martyną Žagelį... Tad apie kanoną, ypač senosios literatūros kanoną, kalbėti šiandien yra visiškai per anksti, ir čia tikrai kol kas tegalima pasakyti tai, kas buvo pasakyta Lebedžio ir ką visi mes čia kartojame: dirbk, dirbk, dirbk, dar ilgai ir sunkiai dirbk.

Prie tų pervertinimų aš dar norėčiau šį bei tą pridėti. Labai laikiu naujų Husoviano raštų⁸. Juk prie pavardžių mes dažniausiai būname „prikabinę“ kokio nors vieno veikalo etiketę. Husovianas mums – *Giesmės apie stumbrą* autorius. Tačiau žinant viską, ką jis parašė, tai ne stumbrų medžioklė yra pagrindinis jo problematikos šaltinis, ne pagrindinė jo tema. Jo kūryboje regime žymiai daugiau – ir valstybingumo, ir tikybinių idėjų smelkimasis, kova tarp reformacijos ir kontreformacijos, ir taip toliau. Mano supratimu, nesame tinkamai perskaitę Mykolo Lietuvio, nesame jo deramai įvertinę. Jo veikalas beveik neprieinamas ir nereflektuojamas arba per mažai reflektuojamas.

Labai pritariu gerbiamo Vytauto Vanago minčiai apie būtinybę rašyti monografijas. Neįmanoma parašyti sintetinės literatūros istorijos, neištirus ir neaptarus kurių nors atskirų senosios literatūros žanrų ar asmenybių. Lygiai taip pat yra svarbios monografijos apie

⁸ Kalbėtoja mini neseniai pasirodžiusią knygą: Mikalojus Husovianas, *Raštai=Opera*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007 (red. past.).

Kojalavičių, Sarbievijų, kitus iškiliausius autorius, būtinas visapusiškas jų kūrybos ištyrimas. Tada, suprantama, būtų galima kalbėti apie atranką, įvertinimą ir kitus svarbius dalykus. Taigi aš manau, kad tyrinėti dar yra labai daug ką. Labai džiugu, kad, man atrodo, tyrinėtojų pakanka, jie yra kvalifikuoti, belieka sakyti *ora et labora*.

S. N. Gal kas norėtųmėt atsiliepti į profesorės mintis?

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS. Besiklausydamas galvojau apie tai, kaip Jurgis Lebedys pradėjo savo mokslinį kelią. Čia buvo minėtas jo darbas apie Antaną Vienuolį. Kiek atsimenu, jis 1939–1940 metais planavo rašyti mokslinį darbą *Lietuvių grožinės prozos raida*. To darbo planas yra *Lituanistikos barų* rinkinyje. Planas atrodo savitas ir drąsus. Sprendžiant iš jo, lietuvių grožinės prozos raidą Lebedys siūlė pradėti tirti nuo 1706 metų, nuo Šulco atliktų Ezopo vertimų, ir apimti visą XVIII amžių, įskaitant religinę raštiją. Vėliau jis atsigrėžė į senesnius laikus: į XVI–XVII amžių, į Daukšą. Ką jisai bandė tenai išvelgt? Juk tai yra nekanoniški reiškiniai, jei prisiminsime, kas tarpukary pateko į kanoną. Štai Motiejaus Miškinio literatūros vadovėlis. Jame senosios literatūros etapas ir XVIII amžius yra atspindėtas labai konspektiškai. Šie dalykai vadovėlyje tikrai nepriskiriami prie kanoniškųjų. Jame kanonu laikoma tautosaka ir grožinė literatūra lietuvių kalba. Taigi Lebedys čia jau eina plačia gatve, planuodamas savo platų žingsnį ne tik kaip naujo kanono tvirtintojas, bet ir kaip tikrintojas tų dalykų, kurie tarpukary lietuvių literatūroje jau suprantami kaip kanoniniai. Daukantas ar, sakykim, Valančius jo patikrinimas aiškinantis, iš kur ateina jų poveikis, jų stilius. Jie tikrinami įvairiuose kituose šaltiniuose, heterogeniškoje literatūros ir raštijos aplinkoje.

Man atrodo, šis procesas visą laiką tęsiasi. Kanonas yra tikrinimas ir sutartis, kuri turi būti nuolat atnaujinama. Loretos Jakonytės frazė, kad kanonas yra sutartis, atrodo labai vykusi⁹. Man dar tokia mintis

⁹ Kalbėtojas mini šiuose „Jurgio Lebedžio skaitymuose“ perskaitytą dr. Loretos Jakonytės pranešimą „Literatūros kanonas: sutarties sąlygos“ (red. past.).

kyla: ne visada tai yra sąmoninga sutartis, kurią galima nustatyti kokiais nors akademiniais susitarimais. Daugybė reiškinių literatūroje atrodo turį tam tikrą jėgą, kuri tiesiog eina iš jų pačių. Ir labai dažnai jų vertę net sunku kaip nors racionaliai apibūdinti. Bet, be abejo, prie jos reikia visą laiką artėti, ją visą laiką tikrinti, kaip, sakykim, Dariaus Kuolio pranešime¹⁰ staiga pasirodo Mykolas Zaleskis, per kurį žvelgiant turbūt galima nauju kampu priartėti prie sąjūdžio tekstų ir pagalvoti, šiek tiek pajudinti proporcijas, atnaujinti patį tų kanoninių tekstų skaitymą.

Dar noriu grįžt prie kai kurių dalykų. Prie to, kad ne visada ta sutartis gali būti formuojama, performuojama grynai racionaliais procesais, tam tikrais akademiniais ar ideologiniais sumetimais. Štai dabartinės literatūros fenomenai, dabartinės literatūros autoriai, kuriems, beje, taip pat trūksta monografijų, apie juos monografijų irgi dar nėra, mąstydami tokiais grynai akademiniais vertinimo kriterijais, sakykim, jei prieinam prie Jurgos Ivanauskaitės tekstų, bandome juos analizuoti ir kelti jiems vertės kriterijus. Jų yra su labai daug klausukų, tačiau, nepaisant to, skaitytojų sąmonėj šita autorė veikia labai stipriai. Ir negalima to paneigti. Vadinasi, greta akademiųjų kriterijų reikia nuolat bandyti pajusti tuos sąmonės judesius, mentaliteto judesius, kurie supa kiekvieną kanoninį kūrinį. Ir galimas dalykas, tas sąmonės judesių kontekstas labai greitai gali pasikeisti. Situacija, kanono vertinimas pasikeičia tiesiog stebėtinai greitai.

Suvokti, kaip tas kanoninis kūrinys pasidaro kanoninis, kokia energija į jį suteka ir kodėl jis paskui tą energiją spinduliuoja, yra nuolatinis klausimas, kuris kyla tiesiai iš kūrinijų, ar jis būtų iš XVI a., ar iš XVII a., ar iš dabartinės literatūros. Vis tiek neabejotina tai, kad kai kurie kūriniai turi be galo stiprų energetinį, estetinį poveikį sąmonei net ir praėjus ilgam laikui. Neseniai per paskaitas eksperimento dėlei studentams pasiūliau Sarbievijaus gražų lyrinį eilėrašį „Keri

¹⁰ Minimas dr. Dariaus Kuolio pranešimas „Jurgio Lebedžio nuoroda: Paparčiuose rašyta Lietuvos istorija“. Kaip anksčiau minėtas Jakonytės pranešimas, jis taip pat dar nevirto moksliniu straipsniu ir šiame *Senosios Lietuvos literatūros* tome nepublikuojamas (red. past.).

tėviškė nuostabi“. Nors jie nežinojo, kas yra autorius ir iš kurio laiko tas tekstas, bet pripažino, kad tai be galo gera poezija ir kad ji labai juos paveikė. Vadinasi, kažkas vis tiek yra pačiuose kūrinuose, kurie išlaiko tam tikrą poveikį sąmonei, nors tie sąmonės judesiai, kurie supa kūrinį, yra labai judrūs ir juos nuolat reikia perklausyt, ką, man atrodo, bandė daryt ir Jurgis Lebedys.

S. N. Ačiū. Aš tik norėjau padėkoti profesorei Eugenijai Ulčinaitei už išmintingą žodį ir pasakyti, kad visiškai su Jumis sutinku, kad Jūs kiekvienu atveju kalbate tarsi skaitydama ir mūsų, jaunesnės kartos lituanistų, mintis. Vytautas Kubilius vieną kartą sutiktas koridoriuje ir paklaustas, kodėl nėra vieno garsaus autoriaus enciklopedijoje, pasakė: „Sigitai, į enciklopediją netraukiame nė vieno iš gyvųjų. Tegu jie sulaukia savo vertintojų“. Taigi čia kalbant apie kanoną turbūt tas pats. Kalba eitų apie tuos autorius, kuriems reikia vėlesnių kartų patikrinimo ir kurie jau gali diskretiškai šitai padaryti. O šiaip aš norėjau, mielas Dariau, tu jau nesupyk, paprovokuoti patį prisiminęs mūsų gal trisdešimties metų senumo pokalbį, kai mes su tavim susidūrę universiteto koridoriuje svarstėme apie tai, ką reikėtų daryti senosios raštijos ir apskritai literatūros istorijos tyrimuose. Aš pradėjau kalbėti panašius žodžius tarsi žinodamas, ką po trisdešimties metų profesorė Eugenija Ulčinaite čia, šitoje auditorijoje, pasakys. Nežinome visko, būtina bent jau pagrindinius autorius išversti į lietuvių kalbą, ištirti jų kūrybą ir publikuoti atskirai. Tada turėtų eiti nedidelės apimties tyrimai, monografijos, ir tiktai tada būtų galima sėsti parašyti literatūros istoriją. Tada, mielas Dariau, radai kitų argumentų ir man pasakei, kad, nepaisant to, kad mes neturime dabar, neturėsime vėliau ir nereikia galvoti, kad kada nors turėsime viską, vis dėlto tokius sintetinius veikalus rašyti yra prasmės. Koks tavo požiūris? Ar jis pasikeitė?

D. K. Labai atsargiai reikia šnekėti.

S. N. Profesorė pasakė, kad negalima kalbėt apie kanoną, todėl kad mes nieko neturim.

D. K. Aš labai glaustai atsakysiu, kad vis tiek mes vienokį ar kitokį kanoną turim. Be jo neįmanoma. Buvo Miškinio kanonas, dabar rašydami vadovėlius vis tiek atrinkinėjom, žiūrėjom, ką jaunimui duot, ko neduot. Lebedys irgi kūrė tam tikrą kanoną, mes tą kanoną tik sąžmoningai ar mažiau sąžmoningai vis tiek atrinkinėjam, vertinam ir turim. Tos pastangos sąžmoningai kanoną formuot: atsargiai, pasveriant, yra labai svarbios. Kai Sigitas siūlė temą Lebedžio skaitymams, aš nelabai supratau tos temos svarbos. Apie kanoną pastaruoju metu nebuvau tiek skaitęs ir galvojęs, o iš tikrųjų pati tema ir problematika yra labai aktuali. Nes vis tiek mes turim galvot, kaip mūsų literatūra ir senoji literatūra, tie senieji tekstai gyvena šiandienos visuomenėje, ką jie daro? Šiandien mes matom didelę lietuviško tapatumo krizę, nesusivokimą, tad mūsų, literatų, uždavinys būtų vis dėlto galvot, kokie tekstai dabar galėtų kalbėti. Padėti lietuviams tam tikrą tapatumą akcentuoti, prisiminti kai kuriuos dalykus ir sykiu istorinę perspektyvą. Tie dalykai: sociumo ar bendruomenės, etinės, politinės bendruomenės savimonės dalykai, yra labai aktualūs. Ir kanono klausimas labai susijęs su šiais dalykais. Reflektuot ir galvot apie kanoną yra labai svarbu – ar mes žiūrėtumėm vien iš estetinių pozicijų, ar žiūrėtumėm ir iš ideologinių, šiandieninės bendruomenės pozicijų. Tas klausimas iš tikrųjų aktualus ir, man atrodo, kad reikia pratęst diskusiją. Čia nesutikčiau su profesorės Eugenijos Ulčinautės nuomone, kad kol visko nesurinkom, neinventorizavom, nekanonizuokim, nes vis tiek mes vienaip ar kitaip kanonizuojam tuos dalykus. Kita vertus, labai polemizuočiau su Sigito pirmuoju pranešimu, kad jau dabar mes galim atrinkt, pavyzdžiui, iš XVIII a. Jasinskį, Naruševičių ir t. t. Susidursim su daugybe įvairių dalykų, ir dėl Naruševičiaus, jeigu diskutuosim, iš karto klausčiau, kodėl nėra Karpavičiaus, kuris man atrodo iš XVIII a. antrosios pusės labai svarbus autorius. Tai jau tolesnių diskusijų dalykai.

J. G. Aš dar noriu pasakyt vieną dalyką. Nenorėčiau sutikt su tokiu reliatyvistiniu kanono supratimu. Šitaip suprastas kanonas – ne kanonas. Kanonas kaip dešimt Dievo įsakymų, amžinas. Aišku, kad

keičiasi turinys, jo supratimas ir t. t., ir Dievo įsakymai keičiasi, bet kanoną sukuria tauta. Visa tauta. Per tam tikrą laiką, iš karto mes nesukursim kanono. Jei norėsim šių dienų literatūros kanono, tai tuščios yra pastangos. Nieko nebus. Po 100 metų galėsime sakyti. Kodėl vieni autoriai išbraukiami, kiti – įtraukiami? Nieko panašaus. Kas išbraukė Donelaitį, Baranauską, Kudirką, Maironį? Kas juos kada nors išbrauktų? Kokie kanonai juos panaikins, pakeis? Aš manau, kad tai yra neįmanoma. Arba tada jau mūsų tauta bus kita. Kita, bet ne šita, kuri per šimtmečius susiklostė. Man atrodo, kad kanone pirmiausia reikia akcentuoti pastovumą. Patys žmonės per ilgą laiką supranta, kas jiems yra labai reikšminga, kas jiems yra labai svarbu, kodėl Maironis, sakysime, atgimsta tam tikru metu. Kartas po karto. Jisai yra neužmirštamas autorius. Jeigu ir specialiai kas nors malšintų, vis tiek neįmanoma jo užmiršt. Juk sovietmečiu kiek buvo apie jį prišnekėta visokių nesąmonių, dabar net skaityti gėda kartais tuos tekstus. O jisai vėl su savo pilnumu iškilo ir pasidarė didis ir labai reikšmingas. Aš taip suprantu kanoną. Na, pažiūrėkim, ką kitos literatūros daro ir kaip jos vertina savo rašytojus. Irgi tas pats. Vadinas, tai, kas per amžius nusistovėjo, jau yra kanonas. Man atrodo prasmingas toks kanono supratimas. O jeigu dabar yra pilna specialistų, žaidėjų, dailininkų, menininkų, yra žvaigždės, vienos žvaigždės, žmonių jau neliko, žvaigždynai tikrai, tai tam žvaigždyne paskui negali susigaudyt – kuri žvaigždė svarbesnė, kuri nesvarbi. Aš noriu pasiūlyti institutui suorganizuoti lituanistų išvyką į Devynduonius, aplankyti Lebedžio kapą pakeliui, užsuktumėm Balčikonį prisiminti, kitados mes darydavom šitaip. Ta tradicija nutrūko, o man atrodo, kad tai būtų labai prasminga. Seni ir jauni galėtų važiuot, kad jie pagaliau žinotų, kur kas ilsisi, kurioj Lietuvos vietelėj.

S. N. Dėkui už išminties pamoką.

Iš garso įrašo parengė
Živilė Nedzinskaitė